

Informatiebladen zoutwinning

Voorwoord, disclaimer

1. **Beschrijving**
 - a. **Ontstaansgeschiedenis**
 - b. **Zoutwinning door oplosmijnbouw**
 - c. **Cavernes**

2. **Potentieel in Nederland**
 - a. **Vergunningen**
 - b. **Geotechnische randvoorwaarden**
 - c. **Zoutvoorkomens**

3. **Proces**
 - a. **Fasering en vergunningen**
 - b. **Keten**

4. **Ruimtegebruik en infrastructuur**
 - a. **Boringen**
 - b. **Productielocatie**
 - c. **Zoutverwerkingsfabriek**

5. **Effecten**
 - a. **Bodemdaling**
 - b. **Bodemtrillingen en milieu**

6. **Andere activiteiten**
 - a. **Competitie en synergie**
 - b. **Herbenutting**

Voorwoord, disclaimer

Deze informatiebladen zijn gemaakt ter ondersteuning van het kaartmateriaal dat in het kader van de projecten VRODO (Vorbereiding Ruimtelijke Ordening Diepe Ondergrond) en STRONG (Structuurvisie Ondergrond) aan de provincies en gemeenten is opgeleverd. Het betreft concepten die nog in bewerking zijn en het is daarom nadrukkelijk niet de bedoeling om deze informatie buiten het kader van STRONG te gebruiken.

De informatiebladen geven een algemeen overzicht van de activiteiten die in de diepe ondergrond mogelijk zijn en van de infrastructuur en mogelijke effecten die samenhangen met het gebruik van de diepe ondergrond. Specifieke technologische details omtrent de installaties, gebruikte technieken en stoffen, etc. zullen uit andere, daar toe geëigende bronnen moeten worden gehaald. TNO is niet aansprakelijk voor eventuele fouten en onvolkomenheden in dit overzicht.

De documenten zijn nog in bewerking maar geven voorlopig voldoende informatie voor het evalueren van de kaarten binnen VRODO. Hieronder volgt een aantal kanttekeningen ten aanzien van de geleverde informatie:

-De informatie is niet volledig. Er zullen, waar dat mogelijk is en het binnen de scope van het project past, nog aanvullingen en verbeteringen volgen.

-De documenten omvatten algemene kentallen en beschrijvingen die van de werkelijke situatie kunnen afwijken. TNO is niet aansprakelijk waar het deze afwijkingen betreft.

-De meeste figuren zijn louter ter illustratie weergegeven en nu nog afkomstig van diverse bronnen. M.n. bij schematische overzichten wordt vaak een verkeerde indruk van de schaal/omvang gegeven, bijvoorbeeld betreft de diepte waarop activiteiten plaatsvinden. Deze figuren zullen later waar mogelijk worden vervangen door eigen TNO-illustraties die een betere indruk van schaal en omvang geven.

Beschrijving

1a) Ontstaansgeschiedenis

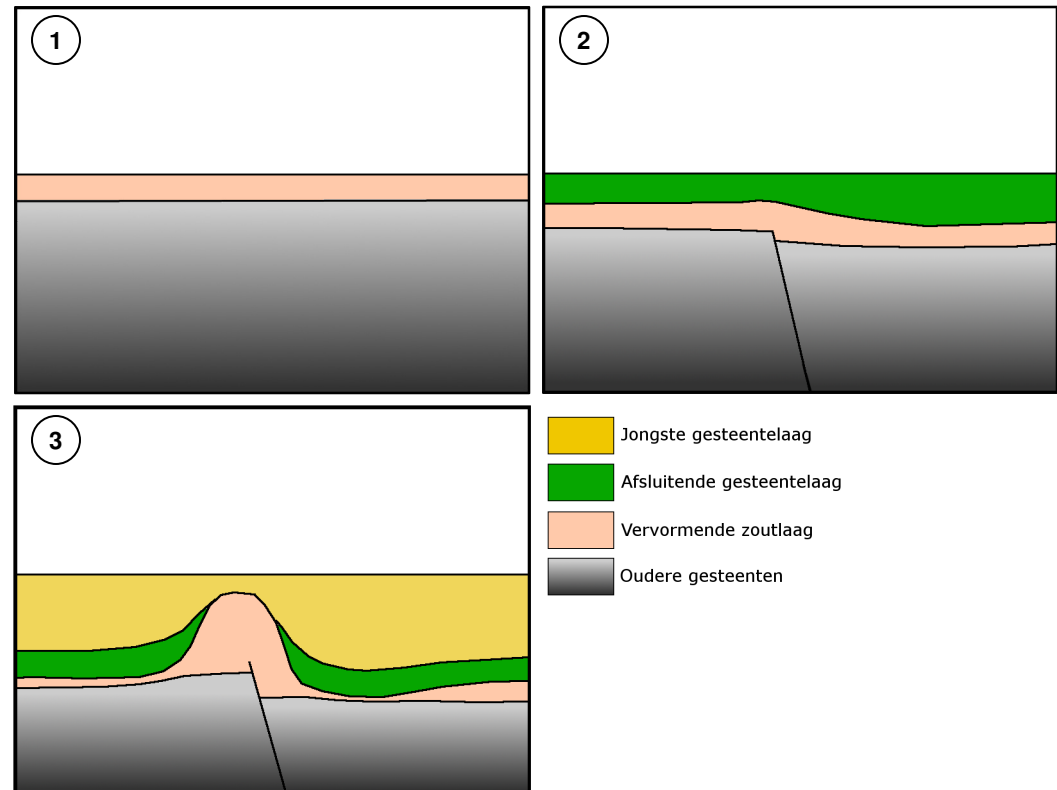
Concept April 2012

TNO innovation
for life

Algemeen

Zout wordt afgezet in (ondiepe) zeeën die zijn afgesloten van grotere watermassa's (zoals oceanen). De zoutlaag ontstaat omdat het water verdampt en het zout achterblijft (precipitatie). Het zout vormt aanvankelijk een min of meer continue laag met geringe dikte verschillen. Gedurende de geologische geschiedenis raakt het zout begraven onder andere sedimentpakketten waardoor druk en temperatuur toenemen. Vooral door de toename van temperatuur zal het zout zich plastisch gaan gedragen. Het zout kan hierdoor gaan vloeien (bijvoorbeeld door variaties in het gewicht van de gesteentekolom boven het zout en/of de ligging van breuken onder het zout). Het wegknijpen van zout op de ene plaats en het samenvloeien naar een andere locatie kan resulteren in de vorming van een zg. zoutpilaar of zoutkussen.

Het indampingsproces leidt tot afzetting van meerdere soorten zout. De belangrijkste zoutsoort die gewonnen wordt is steenzout (ofwel gewoon keukenzout, NaCl). Een andere zoutsoort die belangrijk is voor de industrie is het zg. Kalium-Magnesium zout.

1. Afzetting van zout
2. Langzame begraving onder jongere gesteentelagen
3. Deformatie van de zoutlaag tot zoutpilaar of kussen onder invloed van verdere begraving

Schematische weergave van de ontstaansgeschiedenis van zout en zoutstructuren

Beschrijving

1b) Zoutwinning door oplossingsmijnbouw

Concept April 2012

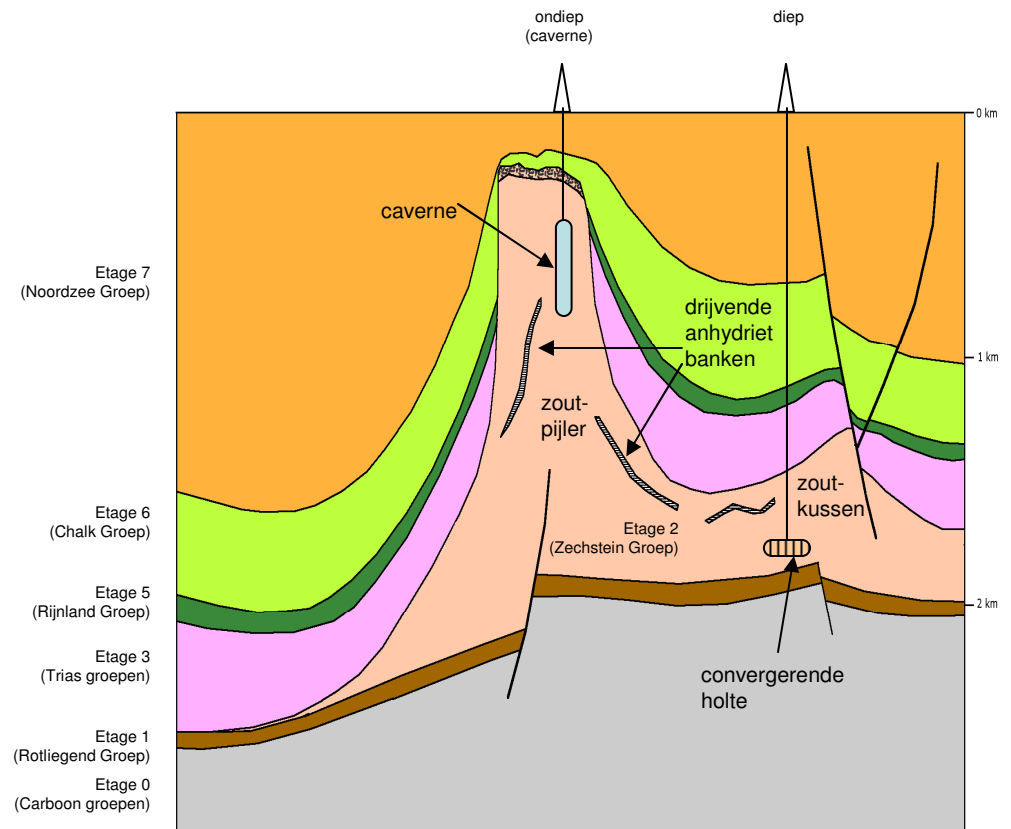

Zout wordt in Nederland gewonnen middels oplosmijnbouw. Via een boring wordt zoet water geïnjecteerd waarin het zout oplost. Zo ontstaat over de duur van enkele jaren een holte of caverne waarvan de dimensies o.a. afhankelijk zijn van de diepteligging, vorm, dikte en samenstelling van het zoutvoorkomen.

De winning van zout richt zich in Nederland vooral op de zoutkussens en zoutpijlers ondieper dan 1500 m. In dit dieptebereik gedraagt het zout zich redelijk stabiel en kunnen blijvende cavernes worden aangelegd. Dieper gelegen zout gedraagt zich plastisch en aangelegde holtes worden hier na winning weer dichtgeknepen. Tijdens winning behoudt de holte een min of meer constant volume. Een voorbeeld hiervan is de zoutwinning bij Barradeel.

Steenzout wordt voornamelijk uit zoutstructuren (kussens, pilaren) met een grote dikte gewonnen. Kalium-Magnesium zout wordt uit dunnere (meer laagvormige) zoutafzettingen gewonnen. Voor de winning van zout is de homogeniteit en kwaliteit van het zout belangrijk. Verstoringen in het zout (bijv. drijvende anhydrietbanken) of veel niet-oplosbare componenten zijn nadelig voor de technische en economische winbaarheid.

Het gewonnen zout wordt in de vorm van pekels via transportleidingen naar een centrale zoutverwerkingsfabriek vervoerd en daar ingedampd tot vast zout.

Schematische weergave van zoutwinning in een zoutpijler en zoutkussens

Beschrijving

1c) Cavernes

Concept April 2012

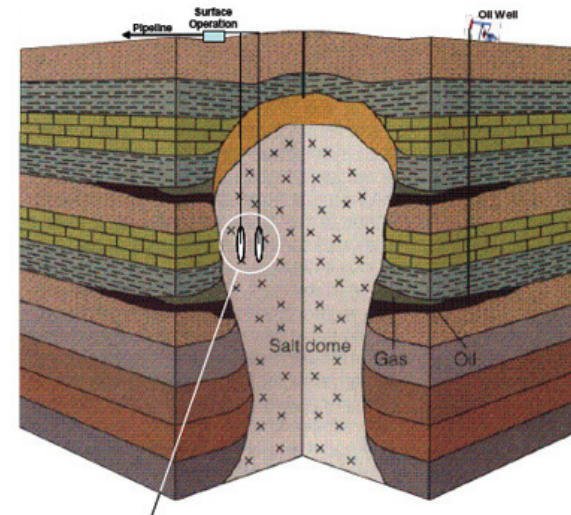
TNO innovation
for life

Not to Scale

Zoutcavernes in het dieptebereik van 1000 – 1500 m hebben doorgaans een langgerekte cilindrische vorm met een hoogte van enkele honderden meters (tot wel 600 m bij een diameter van 50 – 100 m). Een dergelijke geometrie wordt gekozen vanwege zijn grote stabiliteit. Volumina per cavernes bedragen typisch 300.000 tot 500.000 m³ met uitschieters tot bijna 2 miljoen m³.

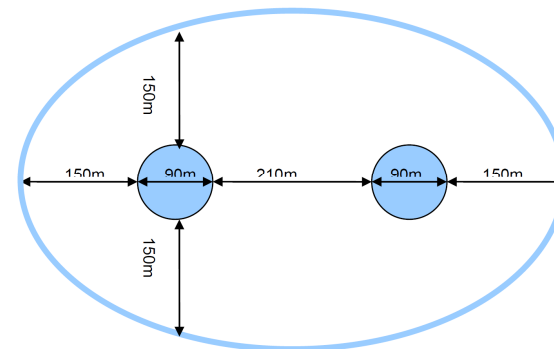
Meer bol- of peervormige cavernes met een geringe hoogte worden aangelegd in het dieptebereik van 500 tot 1000m. Waar de zoutlaag een beperkte dikte heeft, worden ook wel klokvormige cavernes gemaakt (bijv. 100m hoogte en diameter 50m). De volumina variëren hier tussen 100.000 en 200.000 m³.

Vanuit stabiliteitsoogmerk dienen het dak en de wanden van een cavernes sterk genoeg te zijn (afstand zijwand en onderlinge afstand tussen cavernes). De afstand tussen een cavernes en de flank van de structuur dient minimaal 150 m te bedragen bij een cavernediameter van 90 m. Tussen onderlinge cavernes dient een wanddikte van 160 m (bij 1000 m diepte) tot 210 m (bij 1500 m diepte) aanwezig te zijn.

Salt Dome Caverns

Schematische 3D weergave van een zoutdome met cavernes (bron: www.geostockus.com)

Dimensie en afstand tussen cavernes (bron: TNO, 2011)

Potentieel in Nederland

2a) Vergunningen

Concept April 2012

Zout wordt al lange tijd gewonnen onder het vaste land in Nederland. In de kaart hiernaast staan de gebieden aangegeven waarvoor een winningsvergunning dan wel een opsporingsvergunning voor zout is verleend of aangevraagd. In het oosten van het land zijn diverse winningslocaties met meerdere cavernes. Een aantal daarvan wordt benut voor opslag en buffering doeleinden (aardgasbuffering in Zuidwending, stikstofopslag in Heiligerlee, gasolie-opslag in Hengelo). In Barradeel (Friesland) wordt zout op grote diepte gewonnen (>2500m).

Zoutwinning vindt m.n. ook plaats in de Duitsland rond de grens met Nederland. Hier worden cavernes veelal benut voor (aard)gasbuffering. In de Ierse zee lopen o.a. projecten voor aanleg van cavernes op zee (tbv aardgasbuffering). Het vooralsnog onbekend of dit een haalbaar concept voor Nederland is.

Vergunninggebieden voor opsporing en winning van zout (dd. april 2012)

Potentieel in Nederland

2b) Geotechnische randvoorwaarden

Concept April 2012

Harde geologische randvoorwaarden

Aanwezigheid van een **zoutvoorkomen** met een voldoende grote omvang, dikte en juiste samenstelling (NaCl of Kalium-Magnesiumzout). Voor de aanleg van twee cavernes is een structuur met een omvang van minimaal 800 bij 400 m op een diepte van 1500 m nodig.

Voor het aanleggen van cavernes moet een **diepte** van minder dan 1500 m worden aangehouden. Binnen dit bereik moet dan zout met voldoende dikte (ca. 150 a 300 m) aanwezig zijn voor de veilige aanleg van cavernes.

Andere technische en economische wegingsfactoren

Homogeniteit van het voorkomen (voorkomen van breuken, drijvende anhydrietbanken)

De **kwaliteit** van het zout waaronder de chemische samenstelling en het aandeel van onoplosbare componenten.

Zoutkruip bepaalt de **mate van daling** die bij winning optreedt. Dit is afhankelijk van diverse factoren waaronder het caverne-volume, de snelheid van winning.

Potentieel in Nederland

2d) Zoutvoorkomens

Concept April 2012

Diepteligging

Zout komt voor binnen een groot dieptebereik. De ondiepste zoutvoorkomens in Nederland liggen op een diepte van ca. 100 m (Zuidwending). De maximale diepte van zout kan doorlopen tot meer dan 5 km. De meeste winningen vinden plaats op een diepte tussen 200 en 1600m. Barradeel is 's werelds diepste zoutwinning tussen 2500 en 3000 m diepte.

Verbreiding

Zout komt alleen voor in de noordelijke helft van Nederland binnen Etage 2 (Zechstein Groep) en 3 (Trias groepen). Het heeft de grootste dikte in Drenthe, Groningen en noordoost Friesland waar meerdere zoutpijlers en zoutkussen zijn gevormd.

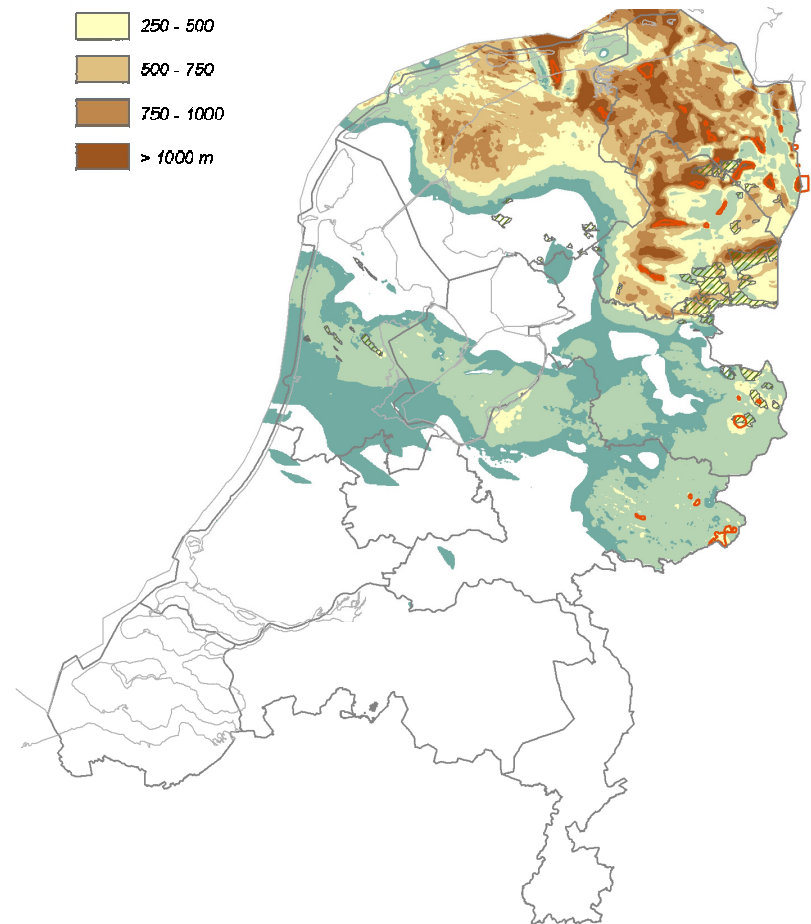
- ruime mogelijkheden
- enkele mogelijkheden
- zeer beperkte mogelijkheden

	Friesland	Groningen	Drenthe	Overijssel	Noord-Holland	Flevoland	Utrecht	Gelderland	Zuid-holland	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg
Etage 7: Tertiaire groepen												
Etage 6: Chalk Groep												
Etage 5: Rijnland Groep												
Etage 4: Jura Groepen												
Etage 3: Trias Groepen												
Etage 2: Zechstein Groep												
Etage 1: Rotliegend Groep												
Etage 0: Carboon												

Mogelijkheden voor zoutwinning in Nederland

Totale zoutdikte Etage 2 en 3 (m)

- Afwezig
- Zoutdikte > 300 m binnen interval 0 - 1500 m
- < 50
- 50 - 250
- 250 - 500
- 500 - 750
- 750 - 1000
- > 1000 m
- Olie/Gasvelden binnen Etage 2 (Zechstein)

Verbreiding en dikte van steenzoutvoorkomens

Proces

3a) Fasering en vereiste vergunningen

Concept April 2012

Fase	Activiteiten	Vergunningen, regelingen
Opsporing	Vooronderzoek en aanvraag (vereist)	Opsporingsvergunning zout
	Seismisch verkenningsonderzoek (optioneel)	Milieu- en omgevingsvergunningen
	Proefboring(en), metingen, testen (optioneel)	Milieu- en omgevingsvergunningen
Winning	Evaluatie en vergunningaanvraag (vereist)	Winningsvergunning zout
	Plan voor ontwikkeling van zoutvoorkomen, toestemming om te winnen. (vereist)	Winningsplan koolwaterstoffen, MER
	Aanleg productiefaciliteiten: productielocatie en putten, pekelleidingen. (vereist)	Milieu- en omgevingsvergunningen
Afsluiting	Verwijderen van infrastructuur, dichten van putten, afsluiten cavernes, gebiedsrenovatie. (vereist indien er geen verdere benutting is)	Sluitingsplan

Proces

3b) Keten

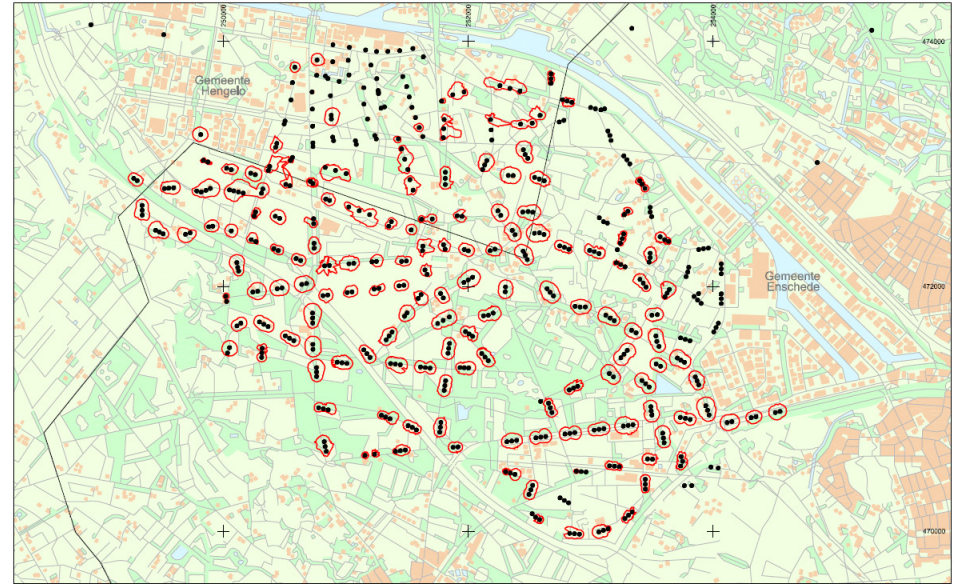
Concept April 2012

TNO innovation
for life

zoutwinning omvat een beperkte keten van activiteiten en installaties die de volgende componenten omvat:

- Wining van zout met één of meerdere putten per caverne en meerdere cavernes in een caverne veld
- Transport van gewonnen pekkel via pijpleidingen
- Uitdampen en centrifugeren van het zout in een zoutverwerkingsfabriek.
- Opslag van gewonnen zout

Meestal worden één of meerdere cavernevelden aangesloten op één verwerkingsfabriek. De winningslocaties zelf hebben een kleine omvang.

Voorbeeld van een caverne-veld bij Hengelo (Bron: winningsplan Hengelo, Akzo-Nobel 2003)

Ruimtegebruik en infrastructuur

4a) Boringen

Concept April 2012

TNO innovation
for life

Nagenoeg alle toepassingen in de diepe ondergrond vereisen de plaatsing van één of meerdere boringen. Zoutboringen variëren in diepte tussen een paar honderd meter tot ca 3 km. Scheefboren gebeurt ook bij (m.n. diepere) zoutwinning wanneer er sprake is van oppervlaktebeperkingen. De horizontale afstand tussen de oppervlaktelocatie en de einddiepte van de boring kan oplopen tot 2 a 3 km. Bij ondiepere zoutwinning wordt om geotechnische redenen zoveel mogelijk verticaal geboord. Het aanleggen van een scheve boring brengt significant hogere kosten met zich mee.

Zoutboringen worden overwegend met relatief lichte boortorens uitgevoerd. De werkterreinen zijn ca. 0,5 tot 1 ha groot en de toren heeft een hoogte van ca. 30 m. Een zoutboring neemt, afhankelijk van de totale diepte, maximaal enkele weken in beslag. Tijdens deze periode is er sprake van enige licht- en geluidshinder en extra vrachtverkeer.

Het uitvoeren van een boring is in Nederland aan strenge regels gebonden. Er zijn verschillende milieu- en omgevingsvergunningen nodig. Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) controleert o.a. de (milieu)technische aspecten van de boring zoals de afwerking (verbuizing) en de verschillende afsluitingen die nodig zijn om lekkages te voorkomen.

Boorterrein bij Isidorushoeve (foto: Charel van Tendeloo)

Boorinstallatie op truck (bron: www.haaksbergen.nl)

Ruimtegebruik en infrastructuur

4b) Productielocatie

Concept April 2012

TNO innovation
for life

Een productielocatie voor zoutwinning is in de regel zeer beperkt van omvang. Vaak worden de puthoofden (waar de boring aan oppervlak komt) weggewerkt in kleine huisjes die wegvallen in het landschap. Het zout wordt via pekelleidingen naar de zoutverwerkingsfabriek getransporteerd. De productielocatie ligt meestal direct boven de geplande caverne omdat wegens geringe diepte en hoge kosten de mogelijkheden voor schuin boren beperkt zijn.

Bij Harlingen (Frisia) ligt de winnings- en verwerkingslocatie samen op één terrein met grotere (enkele hectaren) omvang. Van hieruit worden wel scheve boringen naar diepere zoutvoorkomens geplaatst.

Voorbeeld van een zouthuisje waaronder zich de productieput bevindt

Winningslocatie Frisia bij Harlingen waar dieper zout wordt gewonnen (bron: www.wetsalt.nl)

Ruimtegebruik en infrastructuur

4c) Zoutverwerkingsfabriek

Concept April 2012

TNO innovation
for life

De gewonnen pekkel wordt naar een zoutverwerkingsfabriek gebracht. Hier wordt de pekkel ingedampt en verder verwerkt voor gebruik. Deze fabrieken hebben vaak een relatief grote (enkele hectaren) omvang en bevatten hogere installaties. De verwerkingsfabrieken worden vaak industrieterreinen geplaatst en krijgen de pekkel via transportleidingen aangevoerd.

Zoutverwerkingsfabriek van AKZO in Hengelo (bron: rtvoost)

Effecten

5a) Bodemdaling

Concept April 2012

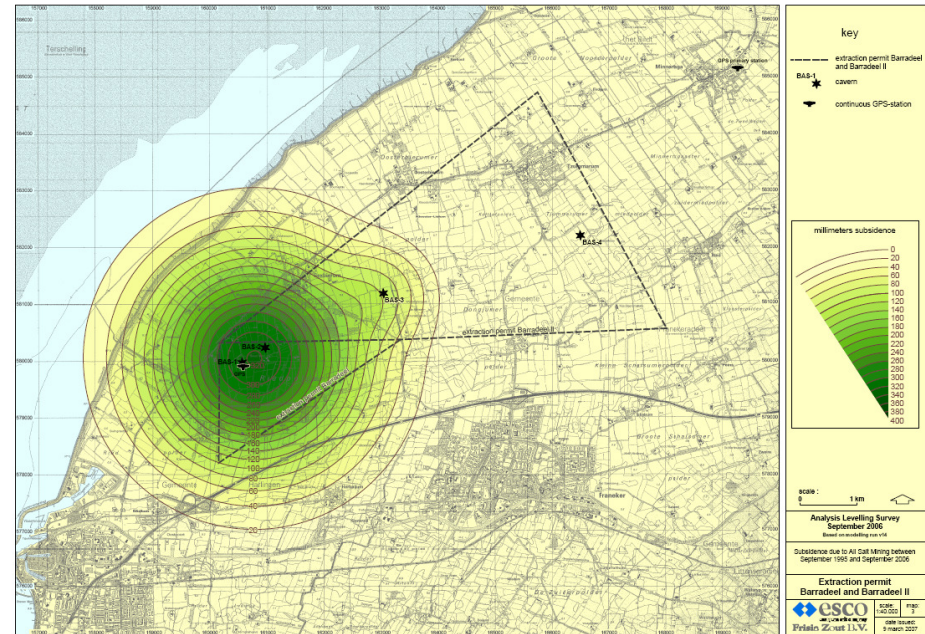
TNO innovation
for life

Bij zoutwinning door oplosmijnbouw worden holtes aangelegd in de ondergrond (uitlogen). Deze holtes (cavernes) zullen in bepaalde mate convergeren (deels dichtdrukken) waardoor er daling optreedt aan het maaiveld. Op dieptes groter dan 1500 meter zullen cavernes na winning geheel worden dichtgedrukt in een periode van enkele jaren. Ondiepere cavernes convergeren in mindere mate en zullen daardoor minder daling veroorzaken. Tegenwoordig kan de vorm van de caveerne goed worden gecontroleerd en is de daling goed beheersbaar. Bij oudere winningen zijn soms instabiele cavernes ontstaan wegens gebrekkige kennis omtrent het uitloogproces. Deze cavernes kunnen op den duur instorten en dienen goed te worden gemonitord.

De daling per caveerne in stabiel zout ligt vaak in de orde grootte van minder dan 1 a 2 mm per jaar. Het cumulatieve effect van meerdere (tientallen) cavernes kan echter toch leiden tot een significante daling over de duur van de gehele winning (prognoses tot meerdere tientallen cm's zijn bekend). De diepe winning bij Barradeel leidt tot een geprognotiseerde daling van 35 cm bij winning uit 3 cavernes.

De daling is het grootst direct boven de caveerne en neemt geleidelijk af binnen een straal van enkele kilometers rond het veld (zg. bodemdalingkom). De omvang van de bodemdaling kom neemt toe met toenemende diepte van de winning.

Bodemdaling is één van de aspecten die in het wettelijk vereiste winningsplan wordt behandeld. Daarbij worden ook de mitigerende maatregelen en aansprakelijkheid voor schade beschreven. Bodemdaling wordt naast zout- en aardgaswinning ook veroorzaakt door tal van andere processen zoals peilaanpassingen, inklinking van de bodem, geologische bodembewegingen, etc.

Voorbeeld van bodemdaling boven winningslocatie Barradeel (bron: Frisia bodemdalingsrapport 2007)

Wegens het plastische gedrag van zout is het optreden van bevingen zeer onwaarschijnlijk. Mogelijk kunnen in het geval van grote daling wel spanningen ontstaan in het bovenliggende gesteente die leiden tot kleine bevingen. In Nederland zijn echter tot op heden geen bevingen bekend die veroorzaakt zijn door zoutwinning.

Zoutwinning heeft in het algemeen zeer beperkte gevolgen voor het milieu. Risico's worden goed afgedekt door wettelijke regelingen waaraan het boren en het produceren van zout moeten voldoen. Hieronder valt o.a. het goed afsluiten van te doorboren lagen (bijvoorbeeld watervoerende pakketten) en afwerken van de put (verbuizing, cementering) opdat lekkage naar of aantasting van omliggende gesteentelagen wordt voorkomen.

In Nederland bestaat de eis dat het gewonnen zout bij de aanleg van een caverne ook vermarkt moet worden en niet zomaar geloosd mag worden. Frisia heeft wel een aparte vergunning voor het in de haven lozen van onbruikbaar zout dat vrijkomt bij de winning.

Andere activiteiten

6b) Competitie en synergie

Concept April 2012

Zoutstructuren staan niet in verbinding met aquifers en velden en daarom is er over het algemeen sprake van zeer beperkte interferentie tussen zoutwinning en andere activiteiten. Dit deel geeft een overzicht van mogelijk conflicten:

Competitie

Gaswinning naast zoutwinning kan leiden tot een cumulatieve **daling** die onacceptabel is voor de omgeving. In dit geval moet worden bepaald hoe het aandeel van iedere winning wordt verdeeld.

Binnen het Zechstein interval (Etage 2) komen **gasvelden** voor. Deze kunnen een belemmering vormen voor de winning van zout.

Indien de te winnen zoutlaag ook het **afsluitend pakket** vormt van een **reservoir** of **aquifer** waar winnings- of opslagactiviteiten plaatsvinden, zal moeten worden nagegaan of de integriteit van de afsluitende laag niet wordt aangetast door de zoutwinning.

Andere activiteiten

6d) Herbenutting

Concept April 2012

TNO innovation
for life

Dit deel geeft een overzicht van activiteiten die na zoutwinning mogelijk zijn in uitgeproduceerde zoutcavernes. In de meeste gevallen kunnen de aanwezige boorgaten worden herbenut. Het heeft overigens de voorkeur om herbenutting in een vroeg stadium vast te stellen opdat het cavernenontwerp aansluit op de beoogde opslagfunctie.

1. Buffering van aardgas

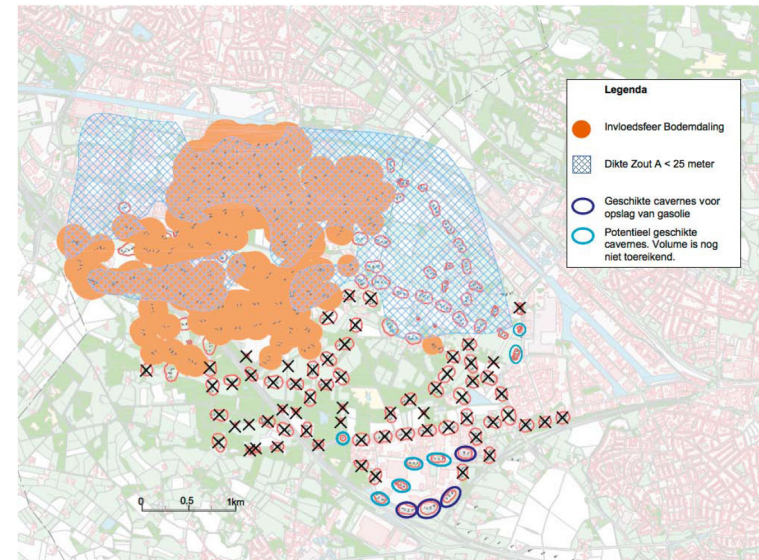
Een zoutcaverne kan na winning en aanleg van de caverne worden benut als gasbuffer. Hiervoor komen vooral de diepere cavernes (1000 – 1500m) in aanmerking. Omdat het relatief kleine volumes betreft (in vergelijking met gasvelden), is het vooral geschikt voor piekbuffering.

2. Opslag en buffering van industriële gassen, perslucht, gasolie

Deze stoffen worden veelal in kleinere volumes opgeslagen. Daarom zijn cavernes vaak goed geschikt. Ondergrondse opslag in zoutcavernes wordt vaak ook als veiliger gezien dan bovengrondse opslag

4. Opslag van stoffen voor stabilisatie van instabiele cavernes

Er vindt momenteel onderzoek plaats naar de mogelijkheid om (afval)stoffen op te slaan in instabiele cavernes. Door de opslag zouden deze cavernes worden gestabiliseerd en wordt verdere bodemdaling voorkomen.

Voorbeeld van een geplande gasolie-opslag na zoutwinning bij Hengelo. De kaart geeft de locaties van cavernes die geschikt zijn (bron: AkzoNobel).